

Ігор Сердюк

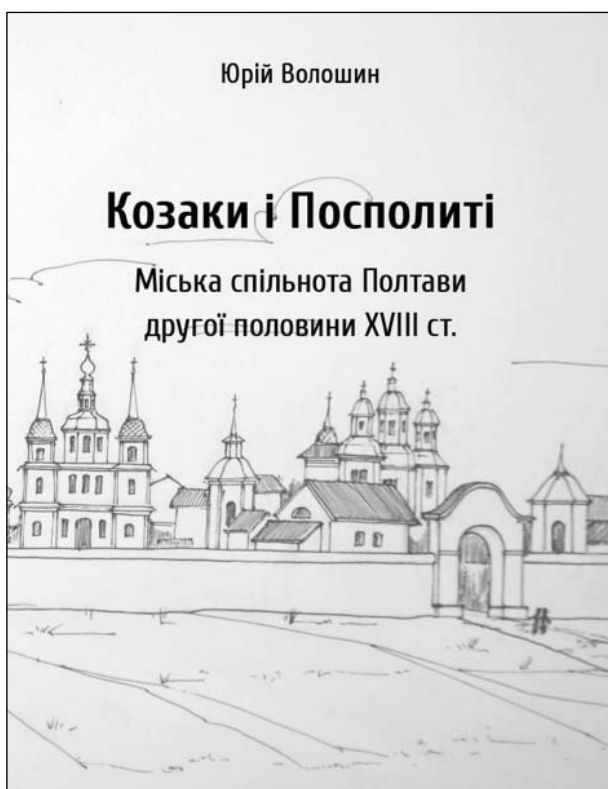
КОЗАЦЬКЕ МІСТО ТА ЙОГО МЕШКАНЦІ

Рецензія на книгу: Волошин Ю. Козаки і посполиті: міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. / Юрій Волошин. – К. : К.І.С., 2016. – 356 с.

Незважаючи на те, що Полтава претендує на понад тисячолітню історію, домодерний період її розвитку досліджений надзвичайно мало. Навіть козацька доба, про яку збереглося достатньо джерел, окреслена переважно в аспекті військових подій та біографій поодиноких політичних постатей. У цьому сенсі історики Полтави традиційно зверталися до сюжетів Полтавської битви 1709 р. – як її співці або критики, не виходячи за межі російського імперського нарративу, котрий трактував баталію як центральну подію в історії міста. Всі інші аспекти функціонування великого полкового осередку зазвичай зображуються побіжно і блідо. Тому публікація кожної нової фахової праці з «неполітичної» історії козацької Полтави є помітною науковою подією.

Однією з таких подій нещодавно стала публікація книги Оксани Коваленко «Полтава XVII–XVIII ст.: розвиток міської території, просторова структура забудова та міська забудова» [1]. У ній авторка скрупульозно відтворила соціотопографію міста, його вулиці, приватну та адміністративну забудову. На презентації книги хтось із гостей презентації півжартома зауважив, що таким чином козацька Полтава віртуально реконструйована, а далі треба заселити її віртуальними мешканцями. Минув рік – і з виходом нової книги Юрія Волошина таке віртуальне олюднення відбулося. Про цю працю й піде мова в запропонованому огляді.

Насамперед зауважу, що маємо справу з ґрунтовним дослідженням, якому професор Волошин віддав понад десять років свого життя. Книга розповідає переважно про два останні десятиліття функціонування міста як полкового центру, себто йдеться радше вже про «присмерк», а не про «золоту осінь» Гетьманщини. Важливо, що на першому етапі автор здійснив публікацію основного джерела своєї (тоді ще майбутньої) праці – Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 рр., це вимагало додаткових зусиль, але й дозволило краще

відчутти документ і повніше реалізувати його потенціал [3].

Композиційно книга складається із шести розділів, присвячених найважливішим аспектам функціонування міста. Перший шкід оповідає про простір замешкання. Йдеться не тільки про обличчя міста, але й про дуже важливі й для сучасних містян речі: вартість житла в різних частинах міста та його оренди, ринок нерухомості тощо. Читач зможе дізнатися, скільки ж людей проживало на тодішніх «квадратних метрах», і відповісти на дещо перефразоване булгаковське «квартирне питання» – чи зіпсувало воно тодішніх полтавців.

У другому розділі йдеться про організацію міського самоуправління. Автор не тільки роз-

глядає його ієрархічну структуру, але й аналізує складні й подеколи конфліктні взаємодії козацької адміністрації та міського магістрату. Частково це було наслідком і порівняно пізнього отримання містом магдебурзького права. Але, що дуже важливе, Полтава була найбільш східним містом у Європі, куди це право поширилося. Окрім загальних правових аспектів, у книзі на прикладі конкретних життєвих ситуацій показані службові повноваження тих чи тих урядників та можливі зловживання ними. У такому ракурсі тодішня «міська рада» постає далекою від ідеалізації та засвідчує тривалу історичну тяглість багатьох нинішніх проблем із хабарництвом та зловживаннями.

Третій розділ найбільший за обсягом і є сюжетним стрижнем усієї книги, оскільки йдеться в ньому про мешканців міста. Тут найбільше проявились історико-демографічні зацікавлення Юрія Волошина та його хист до аналізу структурних складників міського соціуму. Автор реконструював статево-вікову структуру населення загалом та характеристики окремих його мікрогруп, як то козаків, міщан, духовенства і маргіналів. У цьому контексті дуже важливими є роздуми про станову та регіональну ідентичність тогочасних полтавців. Чи відчували вони себе членами єдиної міської спільноти? Як себе ідентифікували? Який сегмент простору вважали своїм і називали «тут», а який чужим та маркували «там» або «десь»? Зрештою, родзинкою розділу є параграф про антропоніміку.

Наступний сюжет книги теж пов'язаний з історико-демографічними вподобаннями автора. Тут йдеться про родину та шлюб у широкому контексті – шлюбні стратегії та шлюбні ринки, життя вдів і вдівців, організацію домогосподарств тощо. Читач зможе, наприклад, дізнатися, чи всі полтавські родини були такими, як літературно знаменита сім'я Кайдаша; чи накладало вже тоді місто свій відбиток на величину й функціонування родин і т. ін.

П'ятий розділ книги цікавий не тільки історикам, а й шанувальникам детективів, оскільки розповідається в ньому про злочини й конфлікти на теренах ранньомодерної Полтави. На думку автора, одним із факторів криміногенності був прикордонний статус міста, котре сусідило із Січчю та слобідськими полками. Водночас конфлікти є невід'ємною частиною будь-якого соціуму, а майстерність історика якраз полягає не в їх переказуванні, а в читанні поміж рядків. Це дозволяє уважно поглянути на систему матеріальних і ментальних цінностей тогочасних полтавців. Більше того, можна спробувати зануритися у світ їхніх моральних переживань і прагнень, як це зробив Юрій Волошин на прикладі мікроісторичного ана-

лізу однієї конкретної справи про дітовбивство на Кобищанах.

В останньому розділі досліджуються такі два важливі аспекти проблеми, як стан здоров'я населення та його освіченість. Щодо останнього, то на полтавському матеріалі автор укотре спростовує історичний міф про тотальну грамотність українців у добу Гетьманщини. Ці дослідження свідчать про зростання важливості освіти як соціального капіталу. Думається, що сюжет про хвороби та їх лікування теж буде цікавим потенційному читачеві, адже мовиться про найбільш поширені недуги, тлумачення їх традиційним суспільством і практики зцілення. Юрієві Волошину навіть удалось ідентифікувати перших професійних полтавських лікарів, окреслити коло їхньої діяльності та обов'язків.

Загалом книга може слугувати гарною ілюстрацією різниці між краєзнавчими та фаховими історичними дослідженнями. Краєзнавці займаються переважно писаннями панегіриків рідному місту, часто їхні тлумачення доволі поверхові, а схеми написання – шаблонні. Саме тому такі тексти цікаві якомусь вузькому колу місцевих читачів. Натомість фахова розвідка на прикладі одного міста чи села може показати великі суспільні злами чи явища. У такому разі конкретне поселення є тлом або ж, навпаки, вписується в більш широке тло певного регіону чи країни. У цьому сенсі дослідження професора Волошина можна порівняти з відомою книгою про окситанське село Монтайю [2]. Саме тому нова розвідка про стару Полтаву раніше зацікавила канадських грантодавців, а нині успішно продається в книгарнях України.

Наостанок зауважу, що праця «озброєна» гарним довідковим апаратом. Зокрема, покажчик імен не залишить байдужим істориків-біографістів або ж шукачів своїх родоводів, якщо їхнє коріння, звісно, сягає Полтави та її околиць. Також варто відзначити й гарну поліграфію, редакторську роботу та якісне макетування. У поєднанні зі змістом така «форма» книги безумовно збільшить задоволення від її прочитання.

Література

1. Коваленко О. Полтава XVII–XVIII ст.: розвиток міської території, просторова структура забудова та міська забудова / Оксана Коваленко. – К. : Видавець Олег Філюк, 2015. – 232 с.
2. Лядюри Э. Ле Руа. Монтайю: окситанская деревня (1294–1324) / Э. Лядюри. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2001. – 541 с.
3. Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765–1769 рр. / упорядкування, вступ. стаття і коментарі Ю. Волошина. – К. : Наш час, 2012. – 576 с.